

Герасименко Лариса Володимирівна,
завідувач кафедри забезпечення фінансової
безпеки та фінансового розслідування ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ В УКРАЇНІ

Системні перетворення, які спостерігаються останнім часом в Україні, стосуються усіх сфер суспільного життя. Проте запобігання корупції, яка прямо чи опосередковано стосується усього населення нашої країни, перебуває у полі підвищеної уваги з боку усіх без виключення інституцій, у тому числі, й міжнародних. Саме ефективність протидії корупційним проявам впливає на оцінку реформ, які реалізуються в Україні. Тому антикорупційне законодавство постійно перебуває у процесі вдосконалення. Так, у 2014 році з'явилося нове поняття «інституту викривачів», який став важливим запобіжником для виникнення та поширення корупції у суспільстві.

Інститут викривачів не є вітчизняним надбанням. Їх діяльність законодавчо врегульована в багатьох країнах світу, зокрема, США, Великій Британії, Іспанії, Ірландії, Словенії, Південній Кореї, Китаї, Португалії, Чехії та інших. В різних країнах ступень їх законодавчого захисту досить різний - від сильного законодавства про захист викривачів до відсутності захисту від звинувачень у наклепі, розкриття анонімності тощо. Не є досконалим і вітчизняне законодавство, що регулює зазначену сферу антикорупційної діяльності.

Проте, несправедливим буде стверджувати, що викривачі з'явилися лише у 2014 році, коли у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» вперше було законодавчо закріплено його визначення як особи, яка добросовісно (за відсутності корисливих мотивів, мотивів неприязних стосунків, помсти, інших особистих мотивів) повідомляє про порушення вимог Закону іншою особою, а у подальшому у Законі України «Про запобігання корупції» було присвячено цілий розділ питанням їх захисту.

Захист осіб, які допомагають у боротьбі з корупцією, був передбачений у Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» (2009 р.), у якому зазначалось, що особи, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, перебувають під захистом держави. Викривачами, в редакції зазначеного нормативно-правового акту, вважалися особи, які добросовісно (за відсутності корисливих мотивів, мотивів неприязних стосунків, помсти, інших особистих мотивів) повідомляли про порушення вимог антикорупційного Закону іншою особою.

У подальшому було значно розширено перелік суб'єктів, які внаслідок своєї «викривачької» діяльності, перебували під захистом

держави. Зокрема, у ст. 11 Закону України «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.) встановлювалось що не підлягають юридичній відповідальності посадові та службові особи, незважаючи на порушення своїх обов'язків, за розголошення інформації про правопорушення або відомостей, що стосуються серйозної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю, якщо особа при цьому керувалася добрими намірами та мала обґрунтоване переконання, що інформація є достовірною, а також містить докази правопорушення або стосується істотної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю. У наступному Базовому Законі, яким регулювались питання запобігання корупції, Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» (7 квітня 2011 р.) було відтворено фразу щодо захисту державою осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, перебувають під захистом держави, ідентичну тій, яка містилася у попередньому Законі.

Проте у чинному Законі України «Про запобігання корупції» чітко визначено, що викривачі це особи, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень антикорупційного законодавства. При цьому акцентується увага на тому, що у особи має бути обґрунтоване переконання, що інформація є достовірною.

Водночас, питанню державного захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, присвячено лише сім пунктів однієї статті (ст. 53) розділу VIII «Захист викривачів» зазначеного Закону. Такий підхід законодавця до надзвичайно важливого питання захисту викривачів призвів до недостатнього розвитку зазначеного інституту в Україні. Адже викривачі наражаються на небезпеку, оскільки вони ризикують кар'єрою, особистим добробутом і навіть життям заради викриття корупції та інших суспільно небезпечних діянь. Водночас реальний захист викривачів може гарантувати тільки чітко виписаний нормативно - правовий акт, систематизовані положення якого дозволять створити дієвий механізм для розкриття суспільно необхідної інформації. Саме такий шлях вбачається оптимальним при вдосконаленні правового регулювання суспільних відносин щодо запобігання корупції, зокрема, при розкритті інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам. Це дозволить викривачам стати найбільш надійним та ефективним джерелом інформації про зловживання з боку влади.